Onderwijsaffaire reageert op de verkenning *Welzijn en onderwijs* van de Onderwijsraad: kijk niet alleen naar het kind, maar ook naar het onderwijs

Een kind dat vastloopt in het onderwijs heeft niet automatisch een zorgprobleem. Soms vraagt niet het kind om verandering, maar de onderwijsomgeving.

De Onderwijsraad stelt in de verkenning *Welzijn en onderwijs* vast dat de mentale gezondheid van jongeren onder druk staat en dat scholen steeds vaker worden aangesproken op het signaleren, voorkomen en behandelen van welzijnsproblemen.

Tegelijkertijd constateert de raad iets fundamenteels: de huidige benadering van welzijnsproblemen vraagt te veel van het onderwijs en benut tegelijk te weinig van wat onderwijs zelf te bieden heeft.

Wij vinden dat die constatering veel meer aandacht verdient. Zolang we vooral onderzoeken wat er met een kind aan de hand is, bestaat het risico dat we onvoldoende onderzoeken wat er in het onderwijs aan de hand is.

Een kanttekening vooraf: de raad richt zich bewust niet op leerlingen met ernstige psychische problemen en evenmin op kinderen die geen passende plek in het onderwijs vinden, zoals kinderen die vrijgesteld zijn van leerplicht. Wij trekken de lijn van de raad voor een deel door naar die groep. Dat is onze eigen stap, geen conclusie van de raad.

Het kind wordt onderzocht. Maar wie onderzoekt de onderwijsomgeving?

De Onderwijsraad beschrijft hoe welzijnsproblemen vaak individueel en diagnostisch worden benaderd. Stress, angst, somberheid en andere signalen leiden tot de vraag welke ondersteuning, begeleiding of behandeling een leerling nodig heeft. Die benadering kan noodzakelijk zijn: kinderen met psychische problemen moeten toegang hebben tot passende hulp.

Maar een uitsluitend individuele benadering heeft een wezenlijke beperking. Zij kan de aandacht afleiden van de omstandigheden waarin problemen ontstaan, verergeren of blijven bestaan. Die omstandigheden zijn aanwijsbaar. Het aandeel leerlingen in het voortgezet onderwijs dat (nogal) veel druk ervaart door schoolwerk, steeg volgens de raad van 16% in 2001 naar 45% in 2021, bij meisjes zelfs naar 54%. Leerlingen noemen daarbij onder meer toetsen, te veel schoolwerk en te hoge verwachtingen.

Dat roept vragen op die een individuele diagnose niet beantwoordt:

- Wat gebeurt er wanneer een leerling voortdurend wordt overvraagd?
- Wat als een kind zich niet veilig voelt op school?
- Wat als noodzakelijke aanpassingen uitblijven?
- Wat als signalen van overbelasting vooral worden beantwoord met extra begeleiding van het kind, terwijl de onderwijsomgeving onveranderd blijft?
- En wat als een kind uiteindelijk niet meer naar school kan?

Dan is het niet genoeg om te vragen welke diagnose, behandeling of interventie nodig is. Dan moet ook de vraag worden gesteld: wat moet er in het onderwijs veranderen?

Welzijn is niet uitsluitend een individuele verantwoordelijkheid

Naast de individueel-diagnostische benadering verkent de raad twee andere perspectieven: zingeving en maatschappelijke omstandigheden. Daarmee wordt zichtbaar dat welzijn niet alleen een eigenschap of verantwoordelijkheid van het individu is. Jongeren ontwikkelen zich in relatie tot anderen, binnen maatschappelijke structuren en in omgevingen die hun ontwikkeling kunnen ondersteunen of belemmeren. Het onderwijs is een van die omgevingen.

Scholen kunnen veiligheid, verbondenheid, structuur, erkenning en betekenis bieden. Maar onderwijs kan, zoals de raad zelf erkent, ook bijdragen aan verminderd welzijn. Dat vraagt om kritische reflectie. Als onderwijs zelf kan bijdragen aan verminderd welzijn, kan het antwoord niet alleen bestaan uit het versterken van de weerbaarheid van leerlingen.

Weerbaarheid mag geen vervanging worden voor het wegnemen van vermijdbare onveiligheid, overbelasting of uitsluiting.

De raad zegt het zelf ook: weerbaarheid is geen individuele eigenschap, maar een relationele aangelegenheid. Een kind leren omgaan met omstandigheden is iets anders dan beoordelen of die omstandigheden verantwoord zijn.

Passend onderwijs moet ook passen bij het welzijn van het kind

Voor Onderwijsaffaire is de analyse van de raad bijzonder relevant voor het gesprek over passend onderwijs, onderwijsuitval en leerrecht. De raad stelt zelf vast dat de wetgeving rond passend onderwijs de individueel-diagnostische aanpak heeft verstevigd. De zorg- en ondersteuningsstructuren van scholen zijn uitgebreid en de individuele aanpak is voor veel meer leerlingen leidend geworden. Ook merkt de raad op dat zorgketens de leerling steeds verder van de reguliere schoolcontext afvoeren en dat de collectieve benadering van onderwijs daardoor onder druk kan komen te staan.

Kinderen kunnen om uiteenlopende redenen vastlopen. Soms spelen individuele ondersteuningsbehoeften een belangrijke rol. Soms ligt een deel van het probleem in de wisselwerking tussen het kind en de onderwijsomgeving. Juist daarom mogen onderwijsproblemen niet automatisch worden vertaald naar tekorten of beperkingen van het kind.

Wanneer een leerling niet langer kan deelnemen aan het onderwijs, moet zorgvuldig worden onderzocht welke factoren daarbij een rol spelen. Dat vraagt niet alleen aandacht voor de draagkracht van het kind, maar ook voor de eisen, verwachtingen, sociale veiligheid, pedagogische benadering en flexibiliteit van de onderwijsomgeving. Bij de beoordeling van passende ondersteuning moet ook worden meegewogen welke aanpassingen de school zelf kan realiseren.

Niet alleen de vraag 'Wat heeft dit kind nodig om zich aan te passen aan school?' moet centraal staan, maar ook de vraag:
'Wat heeft deze school nodig om daadwerkelijk toegankelijk te zijn voor dit kind?'

Het risico van medicalisering

De raad gaat ook in op medicalisering en psychologisering: de neiging om menselijke ervaringen, gedragingen en problemen steeds vaker te duiden met psychologische of medische begrippen. Die ontwikkeling heeft positieve kanten. Psychische klachten worden beter herkend, bespreekbaar gemaakt en minder snel gestigmatiseerd.

Maar er zijn ook risico's. Niet elke vorm van verdriet, spanning, onzekerheid of weerstand is een psychische stoornis. En niet ieder probleem dat zichtbaar wordt bij een kind, vindt zijn oorsprong in dat kind. Diagnostiek en zorg mogen daarom niet de plaats innemen van pedagogische verantwoordelijkheid en onderwijsinhoudelijke reflectie.

Een diagnose kan helpen om een kind te begrijpen. Maar een diagnose mag nooit de voorwaarde worden om serieus te onderzoeken wat er in het onderwijs moet veranderen.

Dat sluit aan bij een kernpunt van de raad: welzijn wordt nu steeds vaker gezien als voorwaarde om onderwijs te kunnen volgen, terwijl het ook een opbrengst van onderwijs kan zijn. Wie eerst een diagnose eist voordat het onderwijs verandert, zet die volgorde op zijn kop. Ook zonder diagnose moet een school oog hebben voor signalen dat een leerling onvoldoende tot leren of ontwikkeling komt.

Onderwijs moet een beschermende omgeving zijn

Een van de belangrijkste conclusies van de raad is dat scholen bescherming kunnen bieden tegen maatschappelijke druk. Een school kan een gemeenschap zijn waarin kinderen zich gezien voelen, relaties ontwikkelen, betekenisvolle ervaringen opdoen en zichzelf kunnen ontdekken. Daarvoor is meer nodig dan een zorgstructuur, een welzijnsmonitor of een interventieprogramma.

Het vraagt om een schoolcultuur waarin kinderen zich veilig voelen, verschillen worden erkend en onderwijsprofessionals voldoende ruimte hebben om pedagogisch verantwoord te handelen. Ook vraagt het om een kritische blik op toetsdruk, verwachtingen, de omgang met leerlingen die afwijken van de norm en de manier waarop scholen reageren wanneer kinderen vastlopen.

De raad is daarbij reëel over wie hier iets voor moet doen. Scholen hebben politiek en ouders nodig, die de school niet te scherp op opbrengsten sturen en niet alleen als onderwijsconsument benaderen. Tegelijk ervaren scholen en schoolleiders nu al een grote druk doordat zij verantwoordelijk worden gehouden voor het welbevinden van hun leerlingen. Een oproep aan scholen om hun eigen omgeving kritisch te bekijken mag daarom niet leiden tot nóg een taak zonder ruimte en steun.

Het welzijn van leerlingen kan volgens de raad juist een opbrengst zijn van goed onderwijs. Onderwijsaffaire onderschrijft dat uitgangspunt. Maar daar hoort een vervolgvraag bij:

Wat betekent het voor de verantwoordelijkheid van het onderwijs wanneer die beschermende en ontwikkelende functie voor een kind onvoldoende wordt gerealiseerd?

Van individuele signalering naar gezamenlijke verantwoordelijkheid

De inzichten van de raad geven aanleiding om de aanpak van welzijnsproblemen te verbreden. Wij pleiten daarom voor vijf uitgangspunten:

1. Onderzoek altijd de onderwijscontext. Wanneer een leerling vastloopt, moeten naast individuele factoren ook de pedagogische, sociale en organisatorische omstandigheden op school worden onderzocht.
2. Neem signalen van kinderen en ouders serieus. Hun ervaringen moeten volwaardig worden betrokken bij het begrijpen van problemen en het zoeken naar oplossingen.
3. Maak passende ondersteuning niet onnodig afhankelijk van diagnoses. Onderwijsbehoeften en noodzakelijke aanpassingen moeten ook zonder medische classificatie besproken en beoordeeld kunnen worden.
4. Beschouw veiligheid, verbondenheid en ontwikkelingsruimte als wezenlijke kenmerken van goed onderwijs. Niet alleen prestaties en aanwezigheid verdienen aandacht, maar ook de omstandigheden waaronder kinderen onderwijs volgen.
5. Maak de verantwoordelijkheid voor verbetering concreet en gedeeld. Wanneer onderwijsomstandigheden bijdragen aan het vastlopen van een leerling, moet duidelijk worden welke veranderingen mogelijk zijn, wie daarvoor verantwoordelijkheid neemt en hoe de effecten worden geëvalueerd. Scholen kunnen dat niet alleen: ook samenwerkingsverbanden, gemeenten, toezichthouders en politiek moeten de ruimte en middelen bieden om het waar te maken.

Deze uitgangspunten zijn onze vertaling van de analyse van de raad naar de praktijk van passend onderwijs en leerrecht.

De volgende stap mag niet opnieuw alleen bij het kind liggen

De verkenning biedt geen kant-en-klare oplossingen, en dat beweert zij ook niet. Zij maakt wel duidelijk dat een bredere benadering van welzijn nodig is. Voor ons is dat aanleiding om verder te kijken dan de individuele hulpvraag: scholen, samenwerkingsverbanden, beleidsmakers en toezichthouders moeten niet alleen aandacht hebben voor wat kinderen nodig hebben, maar ook voor wat het onderwijssysteem van kinderen vraagt.

Dat betekent niet dat onderwijs verantwoordelijk is voor alle psychische problemen. Het betekent evenmin dat professionele jeugdhulp overbodig is. Het betekent wél dat de verantwoordelijkheid van het onderwijs niet mag verdwijnen achter een individuele diagnose of zorgvraag:

- Een leerling die niet tot leren komt, is niet automatisch een leerling die gerepareerd moet worden.
- Een kind dat zich niet veilig voelt, heeft niet alleen een training in weerbaarheid nodig.

- Een kind dat uitvalt, heeft niet alleen ondersteuning nodig om terug te keren, maar ook een onderwijsomgeving waarin terugkeer verantwoord en duurzaam mogelijk is.

De kernvraag is niet alleen hoe we kinderen helpen functioneren binnen het onderwijs. De kernvraag is ook hoe we onderwijs organiseren waarin kinderen kunnen leren, deelnemen en zich ontwikkelen.

Dat is de discussie die wij naar aanleiding van deze verkenning willen voeren.

Petra de Blok
#TeamOnderwijsaffaire

Onderwijsaffaire
Reactie op de verkenning 'Welzijn en onderwijs' van de Onderwijsraad.
Bron: Onderwijsraad, *Welzijn en onderwijs* (januari 2026), in het bijzonder de analyse op pagina 17–30 en de conclusies op pagina 33–40.
https://www.onderwijsraad.nl/documenten/2026/01/15/welzijn-en-onderwijs